



## Recenze / Reviews

### Srdce promlouvá bez jazyka a napříč kulturami: *Historie srdce*

The Heart Speaks without Words and across Cultures: *A History of the Heart*

BARBORA PŮTOVÁ

Katedra teorie kultury (kulturologie) Filozofické fakulty  
Univerzity Karlovy v Praze, Celetná 20, 110 00 Praha 1

V českém prostředí a ani v zahraničí nebyla doposud publikována žádná kniha, která by analyzovala fenomén srdce z holistické perspektivy. Vedle více ambiciózního názvu zahraniční knihy *A Perverse History of the Human Heart* (Milad Doueihi, 1998) nežli jejího přínosného obsahu, aspirace na širší historické a lékařské vymezení v publikaci *Matters of the Heart: History, Medicine and Emotion* (Fay Bound Alberti, 2010) nebo i dílčí pozornosti kladené na srdce jako nástroj komerčního úspěchu v knize *Business of the Heart: Religion and Emotion in the Nineteenth Century* (John Corrigan, 2002), představuje první komplexní monografii až *Historie srdce* (*Hjertet. En kulturhistorie*, originál 2003; český překlad: *Historie srdce*). Symbolický, anatomický, filozofický, literární, výtvarný i metaforický rozměr srdce v této knize předkládá norský filozof Ole Martin Høystad (narozen 1947). Integrujícím prvkem, jenž mu umožnil sestavit komplexní a do sebe zapadající mozaiku s motivem srdce, se stala kulturní antropologie a kulturní studia. Høystad se totiž dlouhodobě zabývá mezioborovým studiem filozofie, dějin kultury a literatury na Ústavu kulturních a humanistických studií Vysoké školy v Telemarku v Norsku a na Ústavu pro literaturu, kulturu a media Jihodánské univerzity v Odense. Kromě publikace *Historie srdce* je autorem řady dalších odborných monografií, například *Lidské a příroda: Úvod do filozofické antropologie* (*Det menneskelege og naturen: Innføring i filosofisk antropologi*, 1994) nebo *Nová kulturní studia: Úvod* (*Nye kulturstudier: En innføring*, 2008), která přesahují hranice vědních oborů filozofie, literatury a kulturní antropologie.

Kniha *Historie srdce* je rozdělena do dvou částí, které oddělují starověk od středověku a novověku a mohou být zcela auto-

nomními a nezávislými celky. Ústředním motivem knihy je symbolická a kulturní dimenze fenoménu srdce, jež autor v úvodu představuje „jako obraz a symbol, a tedy srdce jako něco, co je třeba vyložit“ (s. 16). Høystad ovšem neopomíjí ani dimenzi srdce jako tělesné substance – svalu v lidském organismu, jenž funguje nezávisle na lidské mysli a vůli. Předmětem jeho zájmu je zejména vývoj symbolické reflexe srdce v různých lidských společnostech a jeho interpretace v odlišném historickém a kulturním kontextu. Høystad je v inten-



Přebal knihy: Høystad, Ole Martin (2011): *Historie srdce*. Zlín: Nakladatelství Kniha Zlín, 289 str., ISBN 978-80-87497-40-1 (brož.).

cích hypotézy lingvistického relativismu přesvědčen, že vnímání a interpretace srdce jsou utvářeny jazykem. „*Mezi pocity srdce a slovy a pojmy, které se k nim vážou, existuje nerozlučné pouto*“ (s. 18). Srdce považuje za kulturní univerzálii, která utváří most mezi kulturami, a zároveň nástroj, sloužící k porozumění „těch druhých“ a rozdílů mezi odlišnými kulturami. „*Srovnávání rozdílů a podobností je pro porozumění absolutně nezbytné*“ (s. 20).

V prvním díle knihy *Srdce v různých kulturách* se Høystad vrací až k počátkům literatury – k *Eposu o Gilgamešovi*, neboť Gilgameš je obrazem neklidného srdce, jež nevyhledá pokoje, dokud nedostane odpověď na tajemství života a smrti. Upozorňuje však i na skutečnost, že srdce bylo v sumerské kultuře zejména orgánem citu, „*a je tedy zranitelné*“ (s. 28), zatímco centrum života představovala játra. V kapitole o staroegyptské kultuře dokazuje na základě symbolu srdce a jeho postavení v této kultuře, že myšlenky v bibli nejsou ryze židovské nebo křesťanské. Židé měli potřebu vyhranit se vůči svým nevěřícím otrokářům, jejichž tvrdé a chladné srdce symbolizovalo sebeovládání a rozvážné chování. Navíc v soudný den srdce svědčilo ve prospěch mrtvého, „*neboť zmrtvýchvstání do zlého nebo dobrého život v zászvěti závisí na vlastnostech srdce*“ (s. 30). Ve staroegyptské kultuře se stalo srdce středem člověka. „*Srdce je zároveň egem i alter egem člověka*“ (s. 35). V kapitole o antickém člověku Høystad upozorňuje na oddělení duše a srdce, protože „*člověk objevil ducha a učinil sám sebe předmětem reflexe*“ (s. 42). Dochází k upozadění těla a vzniku dualismu těla a duše nebo rozumu a citu. Uvádí platonský obraz člověka, v němž je psyché „*historický produkt kultury, vynález, výsledek tvůrčího procesu*“ (s. 61), který upozaduje smyslovou a tělesnou dimenzi. „*Pouze rozumová část duše je nesmrtelná, proto zaujímá zvláštní místo. Duše života má sídlo v srdeční oblasti, zatímco rozumová část jakožto nejvyšší orgán sídlí v hlavě*“ (s. 62). Prostřednictvím platonského obrazu člověka byl stanoven dualismus, který nalezl své uplatnění v křesťanské teologii. Tímto tvrzením vstupuje do další kapitoly o srdci v bibli a křesťanství.

Høystad jednu z kapitol věnuje i islámské kultuře, která významně ovlivnila středověkou trubadúrskou poezii i vědu. Postoj islámu k srdci lze považovat za opozici vůči křesťanství, neboť zde je „*objektivním orgánem cítění, intuice a poznání a také inspirace, zjevení a božského porozumění*“ (s. 95). Autor konstatuje, že boha a srdce v islámu charakterizuje téměř vztah identity. Kromě koránu totiž srdce nabývá významu i v islámské mystice a sufismu, v němž hledají sufijové „*srdce v srdci, tj. jednotu s Bohem*“ (s. 101). Høystad v kontextu sufismu zmiňuje básníka Džaláleddína Rúmího (1207–1273), jehož verše poukazují na srdce jako zdroj poznání, imaginace i rozumu. Zároveň slouží k ilustraci toho, že totožný obraz nebo fenomén je nositelem různých významů a platný i pravdivý v závislosti na kulturním kontextu. Høystad zde zdůrazňuje vliv a provázanost kultury křesťansko-evropské a islámsko-arabské, jež se po nepřátelském vztahu proměnil v 19. století v nadšení pro orientalismus. První díl knihy uzavírá Høystad kapitolami o aztécké říši a staroseverské Skandinávii a ostatních světových kultur. Působivá je například jeho pre-

zentace významu srdce v kontextu náboženské víry Aztéků. Ti obřadně obětovali srdce Slunci, aby nezastavilo svůj pohyb a vycházelo každé ráno na oblohu. „*Aztékové považovali srdce za střed člověka jak z fyziologického, tak náboženského hlediska na základě analogie s vesmírem (Slunce jako střed vesmíru)*“ (s. 120). Autor, který se cítí být spjatý se severskou kulturou, věnoval ve své knize pozornost i interpretaci významu srdce ve staroseverské Skandinávii. Zde tento orgán tradičně symbolizoval sídlo odvahy a síly a přesvědčení, že v odvážném srdci je málo krve, proto je tvrdé, malé a pevné.

Druhý díl knihy je věnován analýze srdce jako významného symbolu, který se podílel na utváření identity moderního Evropana. V období vrcholného středověku, v rytířském období, získává podle Høystada srdce jako téma významnou pozici v sémiotických textech i symbolické kultuře. „*Zejména ve 13. století je úkolem rytíře především milovat svou ženu v srdci*“ (s. 135). Jedinec prosazuje své emoce, osobní a individuální právo na následování svého srdce nezávisle na autoritách a narůstá jeho vnitřní svoboda. Nástup vyvázání se z dogmatické křesťanské moci se odehrál ve stínu trubadúrských písní a rytířských románů. Høystad odvážně interpretuje i příběh o *Abélardovi a Heloise* a „učebnici erotiky“ *Román o růži*, který podle jeho názoru představuje „mústek“ do renesance. „*Středověká imploze energie dosáhla kritického hraničního tlaku a vybuchla. Nitro se obrátilo ven*“ (s. 164). V renesanci Høystad vyzdvihuje zejména dílo francouzského filozofa Michela de Montaigne, podle něhož je tělo majetkem pouze konkrétního jedince. „*Pouze jedinec zná své tělo a své srdce*“ (s. 176). Srdce umírá i žije v tvorbě anglického dramatika Williama Shakespeara. V jeho divadelních hrách je podle jeho názoru skrytá otázka, zdali je srdce prázdné nebo naplněné stálou substancí, jež tvoří člověka člověkem. „*Po Shakespearovi už není možné mluvit o vznešeném srdci, aniž bychom současně nezmínili srdce tvrdé jako z kamene, srdce bez empatie*“ (s. 204).

Høystad komentuje i paradigma romantismu, jehož cílem „*není pohlaví, ale srdce*“ (s. 220). Upozorňuje na Rousseaua, který svou tvorbou demonstuje emoce, empatii, vášně a lásku. „*City hovoří přímo k srdci a často úplně převálcují schopnost věcně uvažovat*“ (s. 222). Blížeji současnosti zdůrazňuje Høystad ztrátu srdce ve vědě. „*Věda (se svými skrytými vášněmi) ani nepátrá po tom, co máme na srdci*“ (s. 246). Poté, co bylo srdce „odkouzleno“ a v průběhu racionalizace ztratilo svoji duši, je nyní znovu okouzlováno v neutuchajícím svátku konzumu. Knihu i její druhou část uzavírá oddíl o transplantaci srdce a metaforách srdce, které jsou zrcadlem obecných hodnot. Právě prostřednictvím dnes již běžného zákroku transplantace srdce ztratilo auru nedotknutelnosti, ačkoliv mystérium se v srdci přeci jenom ukrývá. „*V člověku je něco, co není ani jen čistě tělem, ani jen získaným intelektem a zkušenostmi*“ (s. 267).

Ačkoliv je kniha *Historie srdce* velmi čtivá, přehledná a systematická, v její druhé části se setkáváme s problémem přílišného zahlcení různými filozofickými teoriemi. Navíc srdce se i místy vytrácí, neboť autorova koncepce připouští a analyzuje různé ekvivalenty slova srdce. Ať se však jedná o duši nebo

srdce, autor ve své knize poukázal na podstatný prvek lidského života – symbolický dialog s naším srdcem nebo srdcem toho druhého.

Høystad svou knihu *Historie srdce* v některých překladových vydáních rozšířil o aktuální kapitoly nebo alespoň o předmluvu, která se vztahuje ke konkrétní zemi. I když je jeho publikace koncepčně uzavřená, vybízí k dalším námětům, zpracování nebo také zamyšlení a otázkám: Jaké to je mít nové srdce? Je s novým srdcem spjata i nová duše? Je pravda, že mít srdce znamená být člověkem? Sám Høystad na své přednášce, uspořádané v listopadu 2011 na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, upozornil na tragédii na norském ostrově Utoya. Vrah, který zde zabil několik desítek lidí, je považován za „člověka bez srdce“. To potvrzuje skutečnost, že srdce je trvalým a důležitým symbolem, jež navzdory mediální a komerční trivializaci vyjadřuje lidské pocity v momentech, kdy zcela dochází slova. Právě z tohoto důvodu se autor začal věnovat i studiu a výzkumu symboliky a fakticity fenoménu srdce. Navzdory proměně kultur, společností nebo vědeckých paradigmat, srdce zůstává transkulturně konstantní. Fyziologicky jsou všechna srdce stejná, ovšem z hlediska symbolické dimenze a připisovaných významů se konkrétní srdce psychicky a emocionálně odlišují. Mohou být chladná, uzavřená, teplá i studená. A jaké je to Vaše?

Kontakt: PhDr. Barbora Pütová, Katedra teorie kultury (kulturologie) Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, Celetná 20, 110 00 Praha 1, e-mail: bonthyl@email.cz.

## Cikáni a etnicita

### Gypsies and ethnicity

GABRIELA FATKOVÁ

*Katedra antropologie Fakulty filozofické Západočeské univerzity v Plzni, Tylova 18, 301 25 Plzeň*

Sborník *Cikáni a etnicita* (editor Marek Jakoubek) obsahuje texty k tématu, které je v české společenskovední produkci tematizováno relativně frekventovaně. Záměrem knihy není jenom poskytnout co možná nejpestřejší paletu přístupů, ale také sjednotit zásadní zahraniční texty k dané problematice, které by jenom kvůli své „cizojazyčnosti“ neměly být opomíjeny. Ve sborníku ovšem nalezneme i studie, které – ač původně cizojazyčné – byly poprvé publikovány právě v recenzované antologii. Především se jedná o text M. T. Salo *Aktualizace stati o etnicitě Cikánů a Travelerů z roku 1979* (s. 199–205), který byl sepsán exkluzivně pro tuto publikaci a v jejím rámci se tak objevuje ve světové premiéře. Sborník slouží jako vhodná čítanka všem, kteří se tématem Cikánů či tématem etnicity obecně chtějí zabývat, neboť jeho příspěvky plně respektují současné tendence v socio-vědním zkoumání.

Termín „Cikáni“, který se objevuje už v samém názvu práce,

editor odůvodňuje s odkazem na pozici, respektive aktivity Gypsy Lore Society, tedy organizace badatelské, která upřednostňuje původní etnonyma zkoumaných populací. Tento postoj odpovídá i obecné tendenci antropologie reflektovat aktérskou perspektivu, které nemusela být v minulosti (jako je tomu například v případě „Cikánů“) věnována dostatečná pozornost. V tomto duchu pak je strukturován celý text, pojem *Cikán* (ekvivalent anglického *Gypsy*) je používán v kontextu skupin, které tak samy sebe označují. Pro další skupiny jsou dle jejich preferencí užívána rozličná pojmenování (Kalderaši, Lovarové, Mačvajové, Sinti, Jenišové, Romungři, Romanes, Romničelové atd.). Jak přitom shodně zdůrazňuje řada zařazených autorů, nelze etnicitu jednotlivých cikánských skupin konceptualizovat bez důkladného popisu jejich vztahu k ne-Cikánům. Čtenář, ať už přijme či nepřijme tezi o etnické indifferenci cikánských populací, si po přečtení sborníku minimálně odnese pocit, že ani pojmenování ani etnicita v případě zkoumaných populací není „jen tak“, tedy že na straně jedné „Cikáni“ nepředstavují homogenní skupinu, a na straně druhé, že daná populace a její aktérské vymezení rozhodně nemají podobu, kterou jsme předpokládali.

Doposud byla v literatuře české provenience brána existence etnické skupiny „Romů“ jako samozřejmost. Důvodem je



Marek Jakoubek (ed.)

## Cikáni a etnicita



Přebal knihy: Jakoubek, Marek, ed. (2008): *Cikáni a etnicita*. Praha – Kroměříž: Triton. 404 str. ISBN 978-80-7387-041-6.

především ukotvení české romistiky v odkazu předpřevratového národopisu. Tím se tato disciplína vydává na slepou kolej vedoucí do pasti exotizace a grupismu (srov. Brubaker). V tomto „kacířském“ sborníku se editor snaží ukázat, že nejen on a jeho plzeňští kolegové, ale i odborníci v zahraničí se ptají po tom, jak sami sebe identifikují jednotlivé cikánské populace, zdali vykazují skupinové rysy, proti komu se vymezují a jak (viz C. Silverman, *Vyjednávání „cikánství“: Situační strategie*, s. 25–47; A. Mirgy, *Kategorie „romanipen“ a etnické hranice Cikánů*, s. 241–258; P. Gay y Blasco, *„Neznáme svůj původ“: Jak Cikáni z Jarany zacházejí s minulostí*, s. 73–103; M. Jakoubek, *Rivalita identit: Cigán versus romský národ*, s. 144–164; oba články M. T. Sala *Aktualizace statí o etnicitě Cikánů a Travelerů z roku 1979 a Cikánská etnicita: Důsledky nativních kategorií a vztahů pro etnickou klasifikaci*, s. 199–240). Společná těmto textům je snaha najít klíč, podle něhož jednotlivé popisované skupiny konceptualizují svou odlišnost a identitu a prozkoumat, zda tento klíč má vůbec etnický charakter.

Zdánlivě z řady vybočující se může zdát ekosystémový přístup B. Nagel Lauwagie. Tato autorka se snaží v článku *Etnické hranice v moderních státech: Revize Romano Lavo-Lil* vidět zásadní rozdíl mezi etnickými skupinami v intencích původně ekologického výkladového paradigmatu soutěže o nedostatkové zdroje vzhledem k nosné kapacitě životního prostředí. Tím tak mimo jiné opět poukazuje na jiný možný způsob konceptualizace jednotlivých populací, které jsou zvenčí označovány jako Cikáni. I přes lákavé nabídnutí nové perspektivy pohledu na věc ovšem tato autorka neopouští zaběhlé etnizované termíny. Podobně netradiční perspektivu nabízí S. B. Gmelch, která populace, jež ve své studii tematizuje, nazývá „řemeslníci, obchodníci a skupiny poskytující zábavu“. Tyto populace pak charakterizuje nikoliv na základě etnicity, ale z pohledu ekonomické, sociální a genderové organizace. Společná všem popisovaným populacím je přítom jejich neintegrování, jejímž základem je sebe-izolace a socio-ekonomická marginalita, kterou ovšem dané skupiny obrátily ve svůj prospěch, respektive ve které našly nosnou ekonomickou niku. I tato autorka tak našla další způsob jak se vyhnout etnickým brýlím.

Část příspěvků jde dál a otevírá ještě složitější soubor otázek: jak jsou „Romové“, kteří jsou hlavním předmětem snah „romského“ nacionalismu a etnopolitiky, konstruováni jako skupina a zároveň, kdo má prospěch z tohoto uložení mnohých heterogenních populací do jedné „škatulky“ (článek W. Willemse *Smrtelná past etnicity: Historie studia Cikánů*, s. 48–72; I. Pogányho *Přijímání ustavující se národní identity: Romové střední a východní Evropy*, s. 165–186). Poslední sekce statí pak reflektuje palčivé téma „romské“ etnopolitiky, potažmo nacionalismu a „romského“ aktivismu<sup>1</sup>. V dané kolekci se

jedná především o článek M. Kovatse *Politika romské identity: Mezi nacionalismem a chudobou* (s. 187–198), J. Okely *Některé politické důsledky teorií o cikánské etnicitě: Role intelektuála* (s. 104–133) a W. Cohna *Mýtus cikánského národnostního hnutí* (s. 134–143).

V závěrečném zhodnocení sborníku je třeba zopakovat, že výběr textů je relevantní vzhledem k potřebám českého jak akademického tak i neakademického prostředí. Zařazené texty jsou stavebními kameny zahraničního ciganologického diskurzu, který v tuzemských poměrech nebyl doposud uspokojivě reflektován. Jednotlivé kapitoly knihy by měly být základem každé dobré studie k tématu cikánské etnicity a navíc mohou poskytnout zajímavou inspiraci pro všechny nové autory. Nabízená škála možných přístupů ke konceptualizaci cikánských skupin je široká a nabízí různé způsoby úniku z pasti, ve které se bádání o „Romech“ v českém prostředí ocitlo.

Kontakt: Mgr. Gabriela Fatková, Katedra antropologických a historických věd Fakulty filozofické Západočeské univerzity v Plzni, Tylova 18, 301 25 Plzeň; e-mail: gfatkova@gmail.com

## Vojvodovo - etnologie krajanské obce v Bulharsku

### Vojvodovo - the Ethnology of a Compatriot Village in Bulgaria

JITKA ZALABÁKOVÁ

*Katedra antropologie, filozofická fakulta Západočeské univerzity v Plzni, Sedláčkova 15, 306 14 Plzeň, e-mail: jitzkazal@students.zcu.cz*

Na poli vojvodovských bádání bylo v uplynulém desetiletí odvedeno velké množství výzkumně-publikační práce. Autorem, spoluautorem či editorem řady textů, z nichž za nejvýznamnější lze považovat *Dějiny Vojvodova* (2006), je Marek Jakoubek. Jeho učitel, bulharský etnolog Vladimír Penčev, v předmluvě k recenzované knize oceňuje Jakoubkovy zásluhy o rozvoj vojvodovských bádání a bulharistické antropologie na filozofické fakultě Západočeské univerzity v Plzni (s. 9). V roce 2009 se Marek Jakoubek podílel na založení internetových stránek věnovaných vojvodovské problematice ([www.vojvodovo.cz](http://www.vojvodovo.cz)) a konečně v roce 2010 byla vydána jeho stěžejní monografie zabývající se Vojvodovem. V ní autor usiluje o inovativní přístup k již známým tématům, objevování nových témat a metodologickou pestrost.

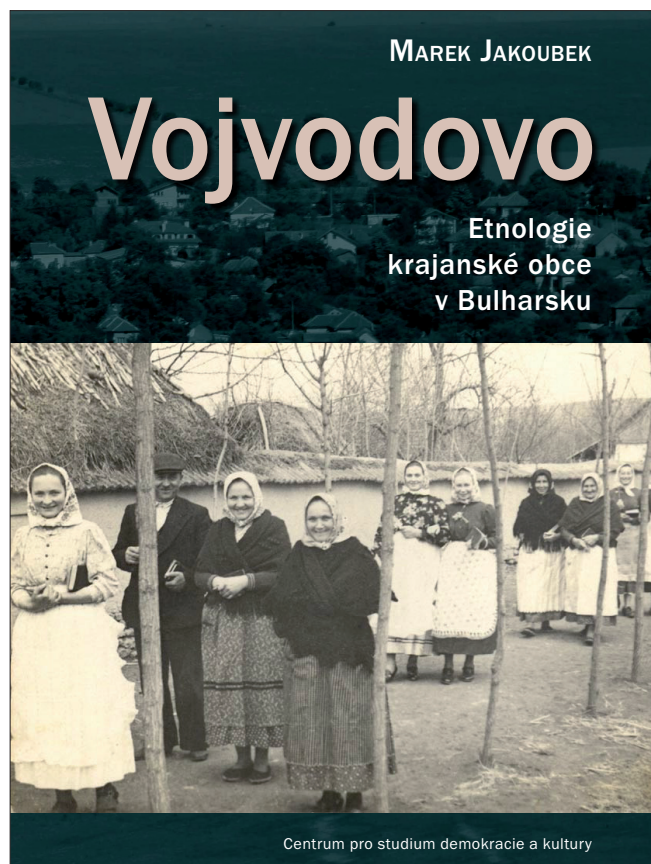
jmy, které žijí v nejrůznějších ekonomických, politických, sociálních a kulturních podmínkách. ... romský nacionalismus nepředstavuje emancipaci utlačovaných lidí, ... ale podporu autoritářské nacionalistické tradice, v níž je politická komunita vytvářena manipulací bezbrannými lidmi, a to v zájmu zajištění prospěchu nezodpovědné elity“ (Kovats 2008, 194–195).

1 Používám v tomto kontextu zaběhlé označení romský/á/é, neboť jeho uživatelé ve skutečnosti sami nereflakují preference v sebeoznačení populací, ke kterým své programy směřují. Souhlasně s Martinem Kovatsem, jedním z autorů sborníku, lze tedy říci, že „etiketa „Romové“ je jednoduše politická náhražka za obecné označení „Cikáni“, které zahrnuje velké množství značně rozdílných skupin s odlišnými politickými potřebami, aspiracemi, schopnostmi, zá-

Po úvodní části se publikace člení do sedmi kapitol, které jsou na sobě navzájem prakticky nezávislými studii. Každá z nich však přispívá k výslednému živému obrazu Vojvodova první poloviny 20. století. Již v kapitole s názvem *Sesek - zapomenutá česká obec v Bulharsku*, „historické etudě“ založené na archivním výzkumu, dává Jakoubek prostor naracím (ex) Vojvodovčanů. V tomto ohledu kniha navazuje na *Dějiny Vojvodova*, tedy „první dílo, na jehož stránkách se takřkajíc dostali ke slovu i samotní někdejší vojvodovští obyvatelé.“ (s. 273) V následující kapitole *Druhá půlka Pravdy. Opominutá dimenze víry vojvodovských Čechů* autor nejen podrobně rekapituluje dějiny vojvodovské religiozity, ale také se pouští do zkoumání dosud přehlížené oblasti, kterou je existenciální poloha víry Vojvodovčanů. Umně přitom pracuje s výpověďmi svých informátorů. Kapitulu uzavírají dva kratší texty vojvodovské rodačky Barbory Čížkové. Třetí kapitolou je pak „lexikální etuda“ nazvaná *Vojvodovština - jazyk Čechů z bulharského Vojvodova*, první samostatné a systematické pojednání této tematické oblasti. Jeho těžiště tvoří (čtenářsky vděčný) slovníček s více než 500 hesly, který Jakoubek předkládá „jako materiál pro speciálněji zaměřené analýzy dalších badatelů.“ (s. 124) V tom je možné spatřovat přidanou hodnotu publikace - zde i na mnoha dalších místech je především inspirujícím textem, přinášejícím podněty pro další bádání.

Čtvrtá kapitola *Vojvodovské náhrobní kameny (jako pramen)*, jinak také „epigraficko-sepulkrální etuda“, je na poli bádání o Vojvodovu bezprecedentní studií. Uvádí transkripty a překlady nápisů z českých a slovenských náhrobních kamenů na vojvodovském hřbitově (čímž se opět stává významným pramenem pro badatele) a doprovází je podkapitolami, jež jednak objasňují postup při shromažďování a zpracovávání tohoto specifického materiálu a dále se dotýkají oblastí religiozity a jazyka. V „imagologické etudě“ *Vojvodovští Češi očima svých sousedů* autor nachází nejvýraznější charakteristiky Vojvodovčanů z pohledu Bulharů a poutavě skládá jejich obraz. Přílohou ke studii jsou poměrně rozsáhlé *Vzpomínky na život Čechů, kteří žili ve vsi Vojvodovo* Božidara Popova. Šestá kapitola ukazuje *Dějiny Vojvodova očima jeho obyvatelky* a nabízí (mimo jiné) zajímavé srovnání s kapitolou předchozí. Jedná se o komentovanou edici cenného textu *Historie rodu Čížkových a Karbulových* z pera Barbory Čížkové. Poslední kapitolu tvoří *Vojvodovské kalendárium* s veškerými datovanými událostmi týkajícími se Vojvodova v době před a během jeho „českého“ osídlení. I tato kapitola má velkou šanci zaujmout širší čtenářskou obec, a to jistě nejen popisem události z let 1915/16, kdy „nad Vojvodovem přeletěl drak“ (s. 307). Kniha dále obsahuje dvě cizojazyčná resumé, jmenný a věcný rejstřík a také velké množství obrazových příloh.

Jako slabinu publikace lze vnímat to, že výklad obvykle končí v roce 1950 (kdy Vojvodovo s druhým transportem do ČSR opustila drtivá většina jeho „českých“ obyvatel). Přitom, jak se ukazuje zejména v biografii B. Popova (s. 245, kde je zmiňován náboženský život hrstky těch, kteří ve Vojvodovu po roce 1950 zůstali), výkladu by někdy „protažení“ do dalších let či desetiletí prospělo. Svědčí o tom např. zajímavá podkapitola *Vojvodovská čeština dnes* v rámci „lexikální etudy“ (s. 137-



Přebal knihy: Jakoubek, Marek (2011): *Vojvodovo. Etnologie krajanské obce v Bulharsku*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 345 str., ISBN 978-80-7325-230-4 (brož.).

140). Nicméně recenzovaná monografie je i tak dosti rozsáhlá a jasné časové ohraničení přispívá k uchopitelnosti problematiky a ve výsledku též k přehlednosti a čtivosti. Spíše by se tedy „post-vojvodovská“ problematika mohla stát předmětem samostatných studií.

Je jasné, že k hloubce a šíři záběru, kterou je monografie *Vojvodovo - etnologie krajanské obce v Bulharsku* obdařena, autor dospěl díky zevrubné znalosti dané problematiky a dlouhodobému terénnímu výzkumu. Témata jsou v knize uchopena komplexně, publikace se však zároveň nesnaží být vyčerpávajícím, mentorským dílem - a tím se stává hodnotným pramenem i zdrojem inspirace. Důležitá je nejen pro badatele, ale také (nebo snad v první řadě?) pro (ex)Vojvodovčany, tedy Jakoubkovy informátory, a jejich potomky. Ostatně ve své nejnovější publikaci nazvané *Vojvodovo: kus česko-bulharské historie* se Jakoubek na Vojvodovo dívá „tentokrát převážně očima jeho obyvatel“. Spolu s recenzovanou knihou představuje dosavadní vrchol v oblasti vojvodovských bádání disertační práce Lenky Jakoubkové Budilové *Vojvodovo, česká vesnice v Bulharsku: přibuzenství, manželství a dům* (2010). Tato práce byla připravena ke knižnímu vydání a vzhledem k svému antropologii rodiny a historické demografii blízkému zaměření může poskytnout užitečnou komparaci s Jakoubkovou monografií, doplnit ji novými perspektivami a podstatně rozšířit již tak bohaté poznatky.

**Divoch v Praze: *Divoši*****The Savage in Prague: *The Savages***

BARBORA PŮTOVÁ

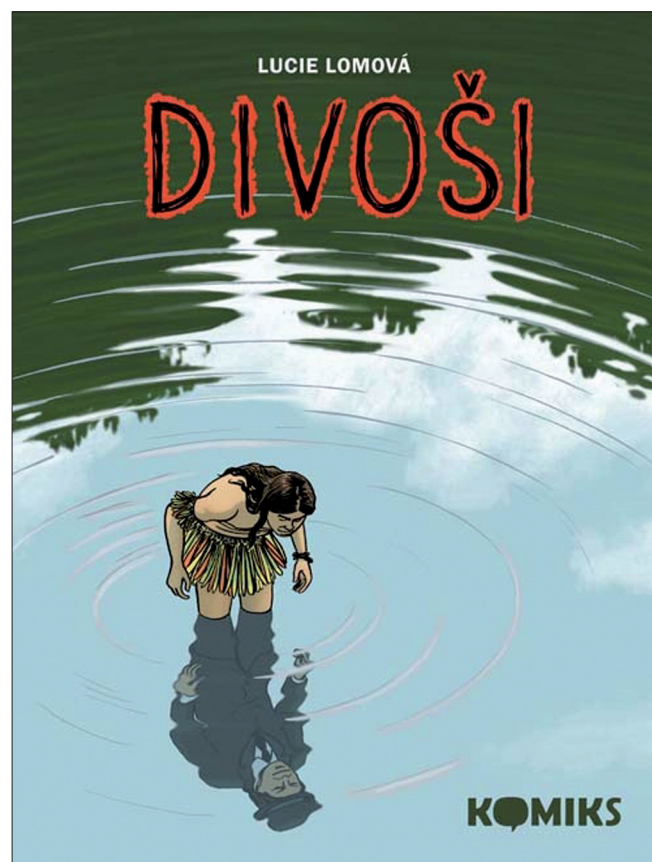
*Katedra teorie kultury (kulturologie) Filozofické fakulty  
Univerzity Karlovy v Praze, Celetná 20, 110 00 Praha 1*

Český komiks, donedávna vnímaný jako zábavná forma čtení určená pro děti a mládež, se po roce 2000 výrazně proměnil v novou a svěbytnou vlnu, jež reflektuje tvorbu pro dospělé i jejich požadavky. Tento posun dokládá i dílo české kreslířky a „královny českého komiksu“ Lucie Lomové (narozena 1964), která začínala ilustracemi a kresleným humorem v *Dikobrazu* a v letech 1991 až 2000 přispívala komiksovým seriálem *Anča a Pepík do Čtyřlístku*. Sama konstatovala, že se po roce 2000 snažila vědomě vyvázat z dětského žánru a více se orientovat na staršího čtenáře. Jak sama poznamenala: „Skoro mě začaly růst ještě větší uši a ocásek, prostě jsem si užila tyto psychosomatické příznaky.“ V tomto období navázala kontakt s významným francouzským komiksovým teoretikem Thierry Groenstemem, který v roce 2006 publikoval její první komiks pro dospělé *Anna en cavale* v nakladatelství Éditions de l'An 2. Toto komiksové album se dočkalo příznivého přijetí kritiky a v roce 2008 i českého vydání *Anna chce skočit*. Její kreslířský vývoj ovšem prozatím vrcholí komiksem *Divoši* (2011), na němž pracovala tři roky a dokončila ho v únoru 2011. Ovšem již před zahájením samotné kreslířské práce si námět komiksu rozmýšlela dva roky. Komiks *Divoši* totiž vychází z již existující literární předlohy. Jedná se o knihu Čerwuiš, aneb, Z Pacheka do Pacheka oklikou přes střední Evropu (první knižní vydání bylo publikováno až v roce 1993 pod názvem *Červíček, aneb, Indiánský lovec objevuje Evropu: vzpomínky A.V. Friče*), zahrnující vzpomínky českého cestovatele Alberto Vojtěcha Friče na jihoamerického indiána Čerwuiše z kmene Čamakoko, kterého si přivezl ze svých výprav v roce 1908 do Prahy. Lomovou příběh „divocha“ žijícího rok v pro něj neznámém prostředí západní civilizace zcela uchvátil. Ve svém komiksu si však vytvořila vlastní strukturu příběhu, a někdy se i odchýlila od některých historických reálií. Fričovy vzpomínky jsou prezentovány jako drobné epizody, v nichž vystupuje velké množství různých postav, které umožňují prezentovat Čerwuišův příběh jako sérii akulturačních setkání. Na pozadí příběhu „divocha v Praze“ se tak součástí vyprávění stávají také osobnosti české kultury, jako byl cestovatel Enrique Stanko Vráz, který byl Fričovým celoživotním rivalem, nebo matka českého mecenáše Vojtěcha Náprstka, Anna Náprstková. Lomová také upozornila na českého spisovatele Jaroslava Haška, jehož Čerwuiš oslovil natolik, že na motivy jeho pobytu v Praze napsal povídku *Indián a pražská policie* (1913).

Z koncepce, obsahu i výtvarného zpracování komiksu je evidentní, že Lomová pečlivě prostudovala jak Fričovy literární texty, tak jeho fotografie a autentické snímky Prahy, Podska-

lí a jihoamerického Asunciónu. Komiks *Divoši* byl vytvořen tradičními výtvarnými postupy, využívajícími kresby tužkou a štětce. Vzniklé obrázky byly následně upraveny v grafickém programu, který umožnil provést jejich kolorování. Vysokou kvalitu komiksového díla potvrzuje ocenění Muriel, které kreslířka obdržela v roce 2011.

Expozici komiksového příběhu o Čerwuišovi tvoří příjezd Friče mezi nemocné indiány kmene Čamakoko do Gran Chaca v Paraguai. Již v úvodní části komiksu nechala Lomová zaznít Fričův komentář, jenž reaguje na kontinuální konflikty mezi kolonizátory a indiány, které přetrvávají od dob objevení Ameriky. „*Třeba takové Španělsko, to je mnohem menší než Jižní Amerika, a přece, co s ní udělalo ...*“ (s. 12) K Fričovi přichází krátce po příjezdu jeden z indiánů, hrdina komiksu Čerwuiš, jenž chce navštívit Asunción, kde ho jistě vyléčí mocní bílí kouzelníci. Po příjezdu do města se od Friče místní obyvatelé odtahují. Před ním sem totiž zavítal český cestovatel Vráz, který Friče pomluvil, že užívá falešné dokumenty a nechává se vydržovat děvčaty. Lomová zde neodolala a zdůraznila, že Vráz měl vůči Fričovi velmi rivalitní vztah. Frič toužící pomoci nemocným indiánům odjíždí do Buenos Aires. Ani zde se mu ale nepodařilo nalézt lék, který by Čerwuiše a příslušníky jeho kmene vyléčil. Odmítne poslat nemocného Čerwuiše zpět k jeho kmene, neboť by byl transportován v uzavřené kleci. Místo toho se s indiánem nalodil na palubu parníku směřujícího do Evropy. Lomová v komiksu naznači-



Přebal knihy: Lomová, Lucie (2011): *Divoši*. Praha: Labyrint, 150 str., ISBN 978-80-87260-26-5 (brož.).



Čerwuiš přichází k Fričovi krátce po příjezdu

la jemné historické souvislosti. Například na mezinárodním kongresu amerikanistů ve Vídni se vídeňský starosta Karl Lueger, který otevřeně prosazoval antisemitský program, zamýšlí, zdali „*není Frič také Žid?*“ (s. 39). V komiksu zaznívají i dobová paradigmaty, jako byl darwinismus. „*A ti divoši, má milá Luiso, ti divoši jsou tahleta cukřenka*“ (s. 54). V komiksu si Frič stěžuje na české poměry, s nimiž se jako kosmopolita obtížně vyrovnával po zbytek života. Musím se v českém prostředí snažit, „*abych neměl nakřivo kravatu a špatně se nepodíval na pana A, který zná pana B, který se za mě může přimluvit u pana C*“ (s. 58). Lomová neopomíná ani Fričovu přednášku u Náprstků, kde se nevyhnul výtkám na absenci svého univerzitního vzdělání. Do této části komiksu zařadila Lomová paní Náprstkovou a její etnocentrický přístup k dovezeným Fričovým artefaktům, které označila za fádni a nebarevné. Zde je naznačena i celoživotní snaha Friče umístit své sbírky právě v instituci Náprstkova muzea. Komiks postupně čtenáře vtahuje do příkoří, která Frič zažíval. Například poté, co byl vyhnán z přednášky kvůli údajné krádeži Vrázových diapositivů, frustrovaně krácel s Čerwuišem pěšky zimní nocí. Oproti tomu je pak zdůrazněn i první Fričův úspěch, který se zrodil na jeho přednášce na Žofíně, a posílil jeho narůstající kredit významného cestovatele. Komiks se uzavírá stejně jako kniha vzpomínek. Lomová neopomíná proměnu Čerwuišovy osob-

nosti, která ve svých důsledcích vedla po návratu do Ameriky ke ztrátě jeho kulturní identity a důvěryhodnosti u příslušníků vlastního kmene. Čerwuiš se na zpáteční cestě v Asunciónu nechá evropsky ostříhat, aby se k němu ostatní nechovali jako k obyčejnému indiánovi: „... *pokud budu vypadat jako indián, budou se mnou jako s indiánem zacházet!*“ (s. 125). Smutné postskriptum z Fričovy návštěvy jižní Ameriky v roce 1927, kdy se dozvěděl o vyhnání Čerwuiše z jeho kmene, je potvrzením, že hlavním aspektem nově se tvořících kulturních identit je stále narůstající sociokulturní pohyb a změna. Lomová svým dílem *Divoši* nejenom zpřístupnila v českém prostředí nedoceněnou osobnost Alberto Vojtěcha Friče a Čerwuiše, ale i potvrdila, že komiks představuje legitimní formu uměleckého vyjadřování a plnohodnotné sémiotické médium disponující vlastním výtvarným jazykem a specifickými vyjadřovacími prostředky. Specifické kouzlo komiksu možná spočívá i v tom, že čtenář může do komiksového příběhu vložit část vlastní představitosti, osobnosti a své životní zkušenosti, a prezentovanou naraci dále volně dotvářet. Komiks si zkrátka žije svým vlastním životem a rozvíjí se bez ohledu na skutečnost, zdali ho někdo dokáže přesně vymezit nebo nastavit jednotné paradigma této unikátní výtvarné a literární formy. V případě originální interpretace osudů Friče a Čerwuiše, kterou ve svém komiksu Lucie Lomová předložila, jsou navíc prezentovány antropologické otázky na téma „*my*“ a „*ti druzí*“. V současném stále více multikulturním světě již totiž není jasné, kdo jsou ti skuteční „*divoši*“.

Kontakt: PhDr. Barbora Pütová, Katedra teorie kultury (kulturologie) Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, Celetná 20, 110 00 Praha 1, e-mail: bonthyl@email.cz.

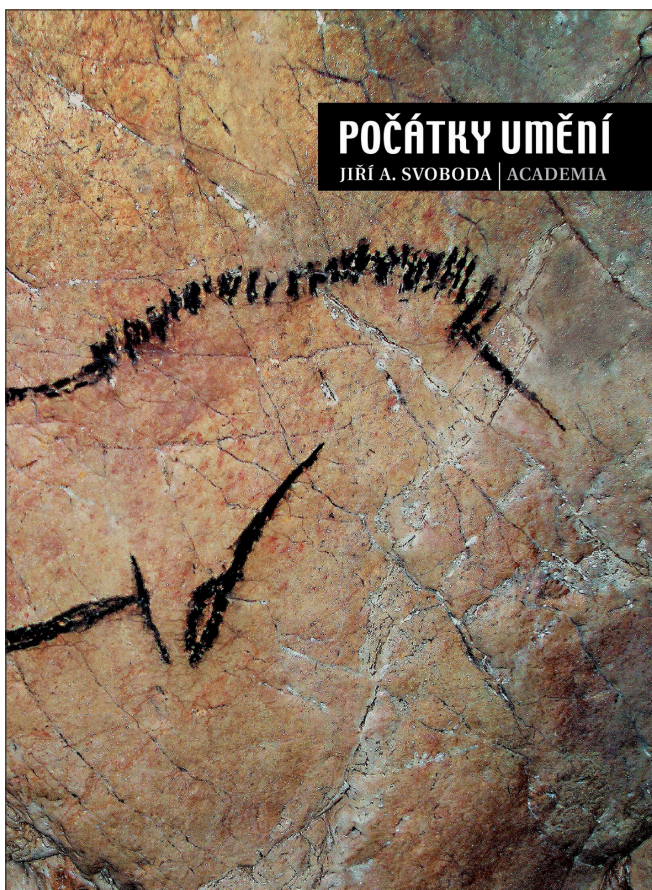
## Počátky umění

### Origins of Art

VÁCLAV SOUKUP

*Katedra teorie kultury (kulturologie) Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, Celetná 20, 110 00 Praha 1*

Jedním z nejvýznamnějších nakladatelských počinů nakladatelství Academia v roce 2011 bylo vydání rozsáhlé výpravné knihy *Počátky umění* předního českého archeologa a paleoantropologa Jiřího A. Svobody. Autor knihy, ředitel Ústavu antropologie Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity v Brně, v této výjimečné vědecké monografii zúročil několik desetiletí trvající archeologické terénní výzkumy a rozsáhlé znalosti z oblasti evropského umění mladého paleolitu. Kniha zahrnuje rozsáhlý časový úsek od zrození symbolického myšlení a umělecké kreativity až k jeho vyvrcholení v mladém paleolitu. Syntetický rozměr této práci dodává skutečnost, že autor věnoval pozornost také vývojovým proměnám skalního umění v období neolitu a době bronzové. Při zpracování knihy využil rozsáhlé vědecké databáze, kterou získal v průběhu vlastních archeologických vý-



Přebal publikace: Svoboda, Jiří A. (2011) *Počátky umění*, Praha, Academia, 335 s., fotografie Martin Frouz, Jiří A. Svoboda, Jean Clottes, ISBN 978-80-200-1925-7.

zkumů nebo prostřednictvím špičkových tuzemských i evropských muzejních sbírek pravěkého umění. Z tohoto hlediska je tato práce srovnatelná s vynikajícími obrazovými publikacemi Jeana Clottes (*Cave Art*, 2008) nebo Randalla Whita (*Prehistoric Art: The Symbolic Journey of Humankind*, 2003). Významný podíl na vizuální působivosti Svobodovy knihy mají fotografie Martina Frouze, který v nich dokázal spojit vědeckou analytickou přesnost s výtvarným viděním a stylově jednotnou prezentací zobrazených prehistorických artefaktů. Nadstandardní spojení přehledného synteticky koncipovaného odborného textu s autentickými fotografiemi silou své působnosti připomíná šťastné spojení vědy a fotografie, kterého ve světovém kontextu dosáhl v knize *From Lucy to Language* (1996) paleoantropologové Donald Johanson a Blake Edgar prostřednictvím fotografa Davida Brilla. Práci je z hlediska tematického zaměření možné označit za tvořivý příspěvek k problematice geneze lidské mysli a kreativity. Vydáním této knihy Svoboda symbolicky dokončil mnohaletou vědeckou pouť, jíž zahájil v roce 1986 svojí knihou *Mistři kamenného dláta*.

Knihu tvoří devět relativně samostatných kapitol, ve kterých autor z různých úhlů pohledu komplexně analyzuje fenomén pravěkého umění. V prvních třech kapitolách, které tvoří úvod do problematiky, teoretickou referenční bázi a expozici celé práce, Svoboda věnuje pozornost vývoji názorů na smysl, význam a funkci pravěkého umění v kontextu různých vědeckých paradigmat, hypotéz a teorií. V souladu se současnými přístupy ke studiu kultury klade důraz na kontextuální přístup ke studiu umění a symbolismu, který umožňuje pohlížet na umělecké artefakty jako na součást širších kulturních systémů. Pozornost věnuje zejména kulturním kategoriím čas a prostor, neboť v jejich rámci se člověk pohybuje jako „aktér a tvůrce“ (s. 45). Ve čtvrté kapitole Svoboda přesunul akcent své analýzy k problematice vývojových proměn kultur, materiálních technologií a výtvarných stylů od aurignacienu, přes rozkvět mladopaleolitického umění v magdalénienu až po neolitické umění a skalní umění Sahary, Skandinávie a Sibíře. Tato část práce je kompatibilní s knihou *Pravěké umění: evoluce člověka a kultury* (2011), kterou nezávisle na Svobodově publikaci vydali v roce 2011 Jen Clottes, Barbora Půtová a Václav Soukup. Tito autoři se ale primárně zaměřili na detailní analýzu konkrétních paleolitických kultur. V páté kapitole věnované materiálům a technikám, které užívali ve své tvorbě paleolitické umělci, Svoboda zasvěceně uvádí čtenáře do problematiky výtvarných uměleckých prostředků. Zvláštní pozornost věnuje analýze vztahu mezi utilitární a estetickou dimenzí pravěkých artefaktů. V šesté a sedmé kapitole se v ohnisku autorova zájmu ocitají otázky spjaté se způsobem reflexe zvířat a lidí v prehistorické umělecké tvorbě. Inspirativní jsou zde zejména Svobodovy interpretace fenoménu pravěkých venuší a mužských a ženských symbolů jako nadčasových kulturních univerzálií. Logickým vyústěním celé knihy jsou závěrečné dvě kapitoly, ve kterých autor v intencích symbolické a strukturální teorie kultury analyzuje svět prehistorického umění jako sémiotický systém znaků a významů. Hlavním hrdinou knihy se tak stávají „symboly v akci“. Charakteristickým rysem knihy *Počátky umění* je autorova snaha o interdisciplinární přístup, zejména využívání poznatků archeologie, prehistorie a antropologie. Metodologicky se práce opírá o holisticky koncipovaný kontextuální přístup a aplikaci „analogií různého typu a významu“ (s. 264). Výsledkem je mnohovrstevnatý a plastický popis různých dimenzí pravěkého umění, které je prezentováno jako svébytný sémiotický systém a jako unikátní fenomén „sui generis“, který se vyvíjí podle vlastních zákonů. Z textu knihy je evidentní autorovo hluboké zaujetí tématem i jeho nadstandardní interpretační kompetence. Elegantní jazykový styl, hluboká odborná erudice a reprezentativní obrazový doprovod z knihy *Počátky umění* činí atraktivní publikaci, která osloví odbornou i širokou laickou veřejnost.



## Mluvíci Prahřec a jiné prapřiběhy

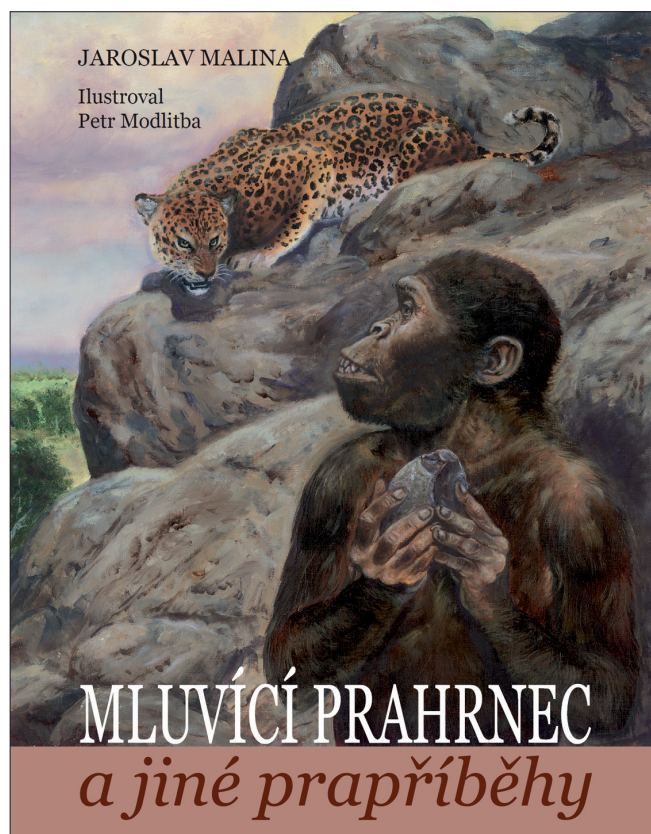
### Sprechender Urtopf und andere Urgeschichten

IVO BUDIL

Katedra historických věd Fakulty filozofické Západočeské univerzity v Plzni, Tylova 18, 306 14 Plzeň

Paleofikce, příběhy čerpající z pravěku lidského druhu, se začaly v západní literatuře objevovat záhy poté, kdy se starožitníci v průběhu osmnáctého století změnili v první archeology, kteří představili zcela nové pojetí zrodu a vývoje lidstva. Charles Darwin (1809–1882) a jeho následovníci prolomili hranice mezi zvířecím a lidským světem, a poskytli tak literátům další velké téma. Pravěk se stal novým prostorem, který se obdobně jako imaginární Arkádie nebo legendární Atlantida zaplnil romantickými vizemi, vypovídajícími více o skrytých tužbách, aspiracích a sklonech západní společnosti přelomu devatenáctého a dvacátého století než o lidské prehistorii. Ani nejvýraznější spisovatelé se této látce nevyhýbali. Britský spisovatel a básník Rudyard Kipling (1865–1936) se v *Rewards and Fairies* (1910, česky *Nová Šotkova kouzla*, 1912) pokusil vylíčit zrod doby bronzové na Britských ostrovech. Britský spisovatel a jeden ze zakladatelů žánru science fiction Herbert George Wells (1866–1946) podal „politicky značně nekorektní“ obraz neandertálců (kteří si své vyhlazení podle jeho názoru plně zasloužili) v povídce *The Grisly Folk* (Hrozný lid, 1921). Jack London se do světa jeskynních lidí vypravil v románu *Before Adam* (Před Adamem) z roku 1907. Archeologické a antropologické zájmy britského spisovatele Arthura Conana Doylea (1859–1930) jsou dostatečně známé. Současně vznikla alternativní linie literárního zpracování pravěku, která usilovala v osvětovém duchu o takové přiblížení úsvitu lidstva, jež by bylo co nejvíce v souladu s vědeckými poznatky. Tento popularizační a didaktický přístup vycházel ze snah historiků, jako byl například německý badatel Friedrich Christoph Schlosser (1776–1861), o vylíčení „totálních“ dějin lidského druhu od jeho vyčlenění z živočišné říše až po současnost (*Weltgeschichte in zusammenhängender Erzählung* [Dějiny světa v souvislém vyprávění], 1815–1824, 9 svazků). Mezi světovými válkami dosáhly v Československu značné obliby syntetické *Dějiny světa* (*The Outline of History*, 1919–1920) od Herberta George Wellse, používané rovněž jako učebnice. Není proto překvapující, že v českých zemích byl klasikem a průkopníkem popularizace pravěku středškolský učitel Eduard Štorch (1878–1956). Na něj přesvědčivě navázal univerzitní profesor Josef Augusta (1903–1968), který spolupracoval na filmu režiséra Karla Zemana (1910–1989) a malíře Zdeňka Buriana (1905–1981) *Cesta do pravěku* (1955), představujícím bezpochyby vrchol osvětového výkladu geologické minulosti Země.

Didaktika a opravdové umění se setkávají pouze zřídka a Zemanovo dílo je takovou výjimkou. Spojit odbornost a vysokou literární úroveň se podařilo například britskému spisovateli Williamu Goldingovi (1911–1993) v geniální novele *Dědi-*



Přebal publikace: Malina, Jaroslav (2012): *Mluvíci Prahřec a jiné prapřiběhy*. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 1. vydání, 227 stran, ISBN 978-80-7204-755-0.

cové (*The Inheritors*, 1955), sugestivně líčící soumrak neandertálců, a britskému spisovateli Royi Lewisovi (1913–1996) ve frašce *Co jsme to tátovi provedli* (*What We Did to Father*, 1960). Troufám si říci, že do zmíněné kategorie právem náleží text *Mluvíci prahřec a jiné prapřiběhy* významného antropologa, experimentálního archeologa, invenčního spisovatele a zkušeného popularizátora vědy Jaroslava Maliny. Příběh hloubavého všetečky Víta Vianského, který je ve snu (evokujícím film amerického režiséra Shawna Levyho *Night at the Museum* [Noc v muzeu], 2006) nedobrovolným svědkem soupeření různých hmotných artefaktů o přední místo v procesu hominizace a zrodu lidské kultury, není pouhým uvedením (prolegomena) k antropologickému slovníku vybraných pojmů, ale zábavným a čtivým pojednáním, mimořádně erudovaně zasvěcujícím do problematiky evoluce člověka. Malinův text, který znamenitě doprovázejí ilustrace Petra Modlitby, lze tak číst jako atraktivní učebnici i kultivovanou a vtipnou novelu se specifickou poetikou. Jediné, čeho čtenář může litovat, je, že se nakonec nedozvěděl, jak dopadla vzpoura militantního a ambiciózního Železného Meče proti konzervativní hegemonii tradicionalisty Kamenného Sekáče.

Kontakt: Prof. RNDr. Ivo Budil, Ph.D., DSc., Katedra historických věd Fakulty filozofické Západočeské univerzity v Plzni, Tylova 18, 306 14 Plzeň, e-mail: budil@ksa.zcu.cz.

